

POLITYKA SPOŁECZNA

MIESIĘCZNIK
POŚWIĘCONY
PRACY
I SPRAWOM
SOCJALNYM.
UKAZUJE SIĘ
OD 1974 ROKU.
PISMO
PUNKTOWANE

- WIEK EMERYTALNY – PUNKTY WIDZENIA
- ŚWIADCZENIA „SENIORALNE”
- NIEPEWNOŚĆ DOCHODÓW W SPOŁECZNEJ ŚWIADOMOŚCI
- POMOC MIESZKANIOWA I JEJ FUNKCJE SOCJALNE
- JAK ZWYKLE...
  - ✓ NOWOŚCI WYDAWNICZE
  - ✓ DIARIUSZ POLITYKI SPOŁECZNEJ

ROCZNIK XLIII
(503)

NR 2

WARSZAWA

LUTY 2016

SPIS TREŚCI

WSPOMNIENIE O PROF. ZBIGNIEWIE STRZELECKIM – Antoni Rajkiewicz	1
DYLEMATY STANOWIENIA WIEKU EMERYTALNEGO – Radosław Pacud	2
ŚWIADCZENIA DLA SENIORÓW W POLSKIM SYSTEMIE ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO – Beata Samoraj-Charitonow	8
Z PRAC NAUKOWO-BADAWCZYCH	
„PIENIĄDZE SZCZĘŚCIA NIE DAJĄ... BYĆ MOŻE” – OBLICZA NIESPÓJNOŚCI OPINII LUDNOŚCI WIEJSKIEJ O NIEPEWNYCH DOCHODACH – Sławomir Kalinowski	16
ANTECEDENCJE SKUTECZNOŚCI DZIAŁANIA ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH W SEKTORZE ENERGETYCZNYM – Kryspin Karczmarczyk, Krzysztof Wychowalek	21
SYSTEM SOCJALNEJ POMOCY MIESZKANIOWEJ W POLSCE I JEGO OCENA – Andrzej Przyemeński	29
RECENZJE	
Józef Jagas: GLOBALNY KRYZYS ZARZĄDZANIA – rec. Józef Penc	37
INFORMACJE	
PRACA WYZWANIEM WSPÓŁCZESNEJ POLITYKI SPOŁECZNEJ – Anna Karasińska, Szymon Wójcik	40
„RYNEK PRACY” – NOWE PISMO IPiSS	
WYNIKI XVII EDYCJI KONKURSU NA NAJLEPSZE PRACE MAGISTERSKIE I DOKTORSKIE W DZIEDZINIE PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ	
DIARIUSZ POLITYKI SPOŁECZNEJ	
Spisy treści oraz streszczenia artykułów są zamieszczane na stronie internetowej: http://politykaspoleczna.ipiss.com.pl	

CONTENTS

PROF. ZBIGNIEW STRZELECKI – OBITUARY – Antoni Rajkiewicz	1
DILLEMMAS OF MANDATORY PENSION AGE – Radosław Pacud	2
BENEFITS FOR SENIORS IN THE POLISH SOCIAL SECURITY SYSTEM – Beata Samoraj-Charitonow	8
FROM RESEARCH AND STUDIES	
„MONEY DOESN'T BRING HAPPINESS... MAYBE” – FACES OF OPINIONS INCONSISTENCY AMONG RURAL POPULATION WITH UNCERTAIN INCOMES – Sławomir Kalinowski	16
THE ANTECEDENTS OF TRADE UNIONS EFFECTIVENESS IN THE ENERGY SECTOR – Kryspin Karczmarczyk, Krzysztof Wychowalek	21
THE HOUSING ASSISTANCE SYSTEM IN POLAND: AN ASSESSMENT – Andrzej Przyemeński	29
BOOK REVIEW	
Józef Jagas: GLOBAL MANAGEMENT CRISIS – Reviewed by Józef Penc	37
INFORMATION	
WORK: CHALLENGE FOR CONTEMPORARY SOCIAL POLICY – Anna Karasińska, Szymon Wójcik	40
„LABOUR MARKET” – NEW JOURNAL ISSUED BY INSTITUTE OF LABOUR AND SOCIAL STUDIES	
RESULTS XVIITH COMPETITION FOR THE BEST M.D. THESES AND PH.D. DISSERTATIONS IN THE FIELD OF LABOUR MARKET ISSUES AND SOCIAL POLICY	
DIARY OF SOCIAL POLICY	
Content List and Abstracts are easy to find at the following web page: http://politykaspoleczna.ipiss.com.pl	

„PIENIĄDZE SZCZĘŚCIA NIE DAJĄ... BYĆ MOŻE” – OBLICZA NIESPÓJNOŚCI OPINII LUDNOŚCI WIEJSKIEJ O NIEPEWNYCH DOCHODACH

Sławomir Kalinowski

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

WPROWADZENIE

Badania nad poziomem życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach nasunęły mi pewną myśl, z na pozór infantylnego utworu Danuty Rinn i Bogdana Czyżewskiego*, że pieniądze szczęścia nie dają. Chociaż stanowią czynnik wpływający na kształtowanie się wielkości i struktury popytu i są elementem szeroko rozumianego czynnika materialnego współkonstituującego istnienie gospodarstwa domowego (Gutkowska 1997: 136; Golinowska 1996: 19–29), trudno im jednak przypisać jednoznaczne zdolności wzmacniające satysfakcję z życia.

Ahuvia (2008: 199–206) zauważa, że większe są szanse na określenie poziomu życia, znając ocenę zadowolenia z życia jako całości, niż znając wysokość dochodu. Powstają pytania – pierwsze – czy istnieje poziom dochodów, po przekroczeniu którego rośnie zadowolenie z życia, drugie – czy pewien zasób środków pieniężnych, dóbr materialnych wyrażonych w obiektywnych wskaźnikach ubóstwa czy nasylenia dobrami, przekłada się na satysfakcję z życia oraz na jego wymiar subiektywny, a więc czy wymiar obiektywny poziomu życia ma wpływ na osiągnięte z niego zadowolenie? Próba odpowiedzi na powyższe pytania stanowi główny cel rozważań.

METODOLOGIA BADAŃ

Materiały empiryczne zawarte w artykule pochodzą z badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego pt. *Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w Polsce* (nr UMO-2011/01/B/HS5/01034), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, i stanowią ich część. Zostały one przeprowadzone w okresie od czerwca do pierwszej połowy lipca 2012 r. Wielkość próby badawczej wynosiła 1067 dorosłych respondentów, mieszkańców obszarów wiejskich w Polsce.

Informacje na temat badanej zbiorowości uzyskano dzięki zastosowaniu narzędzia – kwestionariusza badawczego, który stał się zarazem scenariuszem przy realizacji badania za pomocą bezpośredniej metody przeprowadzenia wywiadów PAPI (*paper and pencil interview*).

Próba badawcza miała charakter doboru reprezentatywnego według wzoru dla nieznannej frakcji, przy założeniu poziomu istotności 0,05, z zachowa-

niem liczebności. Ze względu na badanie „nieznanej” populacji (dla ludności o niepewnych dochodach nie istnieją badania pozwalające ocenić rozkłady demograficzne), jedyną możliwością było zastosowanie próby kwotowej, równomiernie podzielonej według województw i cech demograficznych (płeć, wiek).

Płeć została wyznaczona zgodnie z Bankiem Danych Lokalnych GUS, jednak stanowiła ona wielkość orientacyjną ze względu na brak możliwości określenia podczas przygotowania badań stosunku liczby kobiet i mężczyzn spełniających kryterium wejścia. Z kolei wielkość próby w poszczególnych województwach uzależniona była od liczebności mieszkańców gmin wiejskich w badanych województwach. Założono, że błąd statystyczny dla całego kraju wynosi 3%. Można zatem przyjąć, że próba ta ma charakter reprezentatywny, co wynika z zachowania proporcji najważniejszych cech głównych, a więc odsetek w próbie jest równy odsetkowi w populacji. Dobór próby miał charakter losowy.

Badaną grupę stanowili mieszkańcy wsi pracujący na podstawie umów o pracę w formach elastycznych, bezrobotni, utrzymujący się z zasiłków lub pracujący „na czarno”. Wśród badanych nie było osób, których głównym źródłem utrzymania było rolnictwo, co wynika z cech niepewności dochodowej (szerzej w Kalinowski 2015). Cechą łączącą grupę jest niepewność dochodów wynikająca z braku bezpieczeństwa zatrudnienia i pracy oraz w wymiarze socjoekonomicznym, ograniczona reprodukcja umiejętności, niski poziom i krótki okres uzyskiwania dochodu.

Wybór badanej grupy wynikał z ich gorszej sytuacji na rynku pracy, będącej konsekwencją coraz większej popularności elastycznych form zatrudnienia, co w zestawieniu z brakiem bezpieczeństwa zmusza do poszukiwania rozwiązań zapobiegających trwałemu wykluczeniu tej grupy.

NIESPÓJNOŚĆ OPINII LUDNOŚCI

R. Easterlin (1973), pewnie bez wysłuchania słów cytowanej piosenki, sformułował pytanie zbieżne z tezą utworu: czy za pieniądze można kupić szczęście?. Odpowiedź na to pytanie nie jest oczywista. Oprócz Esterlina, próby tej podjęli się m.in.: M. Agryle (1999), A.J. Oswald (1997), C. Graham i A. Felton (2004), D. Nettle (2005), D.E. Kaun (2005), L. Rayo i G.S. Becker (2007), czy też P. Michoń (2010), którzy starli się wykazać zależności między satysfakcją z życia a jego wymiarami obiektywnymi. Brakuje jednak odpowiedzi

* Piosenka *Wszystkiego najlepszego* autorstwa Janusza Odrowąza i Romualda Żylińskiego z 1967 r.

na pytanie, jak ta niespójność kształtuje się wśród ludności wiejskiej.

Przenikanie się subiektywnych i obiektywnych wymiarów poziomu życia oraz ich wzajemne relacje pozwalają zauważyć dychotomię między odczuciami i potrzebami a faktycznym zaspokajaniem potrzeb.

W. Zapf w 1984 r. w książce na temat jakości życia w zachodnich Niemczech zauważył rozbieżności między odczuciami a faktyczną sytuacją ekonomiczną. Pierwsza rozbieżność wskazuje na niską satysfakcję z własnej sytuacji, mimo relatywnie wysokiego zaspokajania potrzeb. Druga przejawia się w istnieniu osób, które obiektywnie pozbawione są szans realizacji potrzeb, a mimo wszystko odczuwają zadowolenie. Pierwsze zjawisko zwykło się nazywać „dysnanssem niezadowolonia”, drugie zaś „paradoksem satysfakcji”.

Nietrudno wyobrazić sobie sytuację, w której część osób, mimo wysokich dochodów (lub/i zaspokajania potrzeb), nie odczuwa zadowolenia z życia. I na odwrót – część osób, mimo że ich sytuacja wskazuje na niski poziom życia, odczuwa satysfakcję z niego.

Wykorzystując dwuwymiarową macierz, można wyróżnić cztery postawy będące efektem konfrontacji wymiarów obiektywnego i subiektywnego (zestawienie 1). Wskazane pozycje dobrobytu pozwalają uświadomić sobie, że odseparowane badania wymiarów obiektywnego i subiektywnego nie pozwalają na szeroki ogląd zjawiska poziomu i jakości życia, zatem wnioskowanie na podstawie wyłącznie jednego z wymiarów należy uznać za niepełne.

Nie wstępniąc się w problemy definicyjne obu kategorii, można przyjąć, że wysoki poziom życia (rozumianego obiektywnie) nie musi być tożsamy z wysoką jakością życia (rozumianą subiektywnie), i na odwrót.

Zestawienie 1. Wymiar obiektywny i subiektywny sytuacji życiowej – pozycje dobrobytu

		Wymiar subiektywny	
		Wysoki poziom	Niski poziom
Wymiar obiektywny	Wysoki poziom	[+,+] Satysfakcja	[+,-] Dysnans niezadowolonia
	Niski poziom	[-,+] Paradoks satysfakcji	[-,-] Niezadowolenie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zapf 1984: 24.

Trudno jednoznacznie określić przyczyny spolaryzowanych rozbieżności, które, wykorzystując macierz wypłat teorii gier, można przedstawić za pomocą zależności różnoimiennych [-,+] i [+,-]. W. Glatzer (1987: 178) próbuje je wyjaśniać, wykorzystując teorię dysonansu poznawczego Festingera, przejawiającego się w próbach zaprzeczenia własnej sytuacji**.

Zaprzeczenie to może przybierać dwubiegunowy charakter. Z jednej strony część osób wskazuje na zadowolenie z własnej pozycji ekonomicznej, mimo niezaspokajania potrzeb. Takie zachowanie może sta-

** Teoria dysonansu poznawczego opiera się na swoistej formie zaprzeczania istniejącej sytuacji, w okolicznościach, gdy ta niezgodność zagraża samoocenie. Podstawowym założeniem jest pojawienie się napięcia psychicznego, wtedy gdy do jednostki docierają sprzeczne elementy poznawcze, które wywołują antycypacyjne unikanie w celu zmniejszenia napięcia. Dysonans poznawczy zwykle jest sprzeczny z myśleniem racjonalnym i prowadzi do unikania myślenia o pewnych kwestiach i zaprzeczaniu ich faktycznym skutkiem i efektem (zob. Festinger 1957).

nowić próbę kompensacji własnej sytuacji życiowej. W obawie przed stygmatyzacją respondenci wolą pozytywnie zdefiniować aktualny stan, niż być odbieranymi jako bierni adresaci działań społecznych. Według R. Lister (2007: 140–146) wynika to z przekonania, że biedny utożsamiany jest z osobą leniwą, słabą, czy wręcz bezbronną.

Z drugiej strony osoby o względnie wysokim stopniu zaspokajania potrzeb mogą nie być zadowolone z życia ze względu na wyższy poziom aspiracji, krótki okres niedoborów konsumpcji, przeniesienie akcentu na wymiar niematerialny życia lub z przyczyn egzystencjalno-psychologicznych.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt paradoksu satysfakcji, wynikający z zaadaptowania się do aktualnej sytuacji. Osoby, które nie mogą zrealizować potrzeb przez dłuższy czas na satysfakcjonującym poziomie, przyzwyczajają się do tego stanu, akceptując dane warunki. Można tę sytuację porównać z wyuczoną bezradnością, omówioną przez M.E.P. Seligmmana (1994).

Niezadowolenie z warunków życia przy wysokich wartościach wskaźników obiektywnych oraz zadowolenie z niego przy niskich ich poziomach powoduje przybieranie adekwatnych postaw życiowych oraz zastosowanie mniej lub bardziej efektywnych strategii radzenia sobie z rzeczywistością. Z jednej strony następuje przystosowanie się nowej sytuacji, z drugiej zaś pojawiają się odczucia niespełnienia i utraty możliwości uczestnictwa w życiu codziennym na oczekiwanym poziomie (por. Teschl, Comim 2005: 238).

Wydaje się, że mechanizmy te mają charakter uniwersalny i obserwowane są zarówno wśród mieszkańców miast, jak i obszarów wiejskich. Rodzi się jednak pytanie, z jakim nasileniem występują one w obu grupach?

Zasadniczo w literaturze można spotkać się z dwoma rodzajami wyjaśnień paradoksu satysfakcji i dysnansu niezadowolonia. Pierwsze – techniczne, wynikające z błędów dokładności badań, w tym trudności w ocenie własnej sytuacji przez ankietowanych, oraz afektywnych aspektów subiektywnych odpowiedzi. Drugie – behawioralne, wynikające zarówno z porównań do grup odniesienia, jak i istnienia czynników subiektywnych trudnych do zmierzenia, w tym również błędów paralaksy (złudzenia perspektywicznego).

WYNIKI BADAŃ

Dochody będące determinantą konsumpcji powinny stanowić czynnik w istotnej mierze wpływający na odczuwane zadowolenie z życia. Okazuje się jednak, że nie są one wystarczającym miernikiem satysfakcji z poziomu życia. Według P. Michonia (2010: 124, 151) zadowolenie z własnej sytuacji materialnej jest w zasadniczej mierze efektem psychologicznej skłonności do odczuwania szczęścia, w mniejszym zaś stopniu reakcją na rzeczywistą sytuację. Dodaje jednak, że dochód ma w pewnym stopniu wpływ na satysfakcję życiową.

Jak zauważa Esterlin (2001: 469), poziom wykształcenia, miejsce na rynku pracy, status społeczny, możliwość korzystania z kultury i rekreacji oraz sposób spędzania czasu wolnego są przyczyną osiągniętych dochodów i zarazem wpływają na satysfakcję. Można zatem zauważyć wpływ obiektywnych warunków na poziom satysfakcji życiowej. Trudno jednak przyznać, że zależności te są bezsprzeczne.

Analiza odpowiedzi respondentów pozwala za- uważać, że zaledwie wśród 57% wskaźniki obiektywne pokrywają się z odczuciami subiektywnymi ([+, +] i [-, -]). Co piąty ankietowany, mimo relatywnie wysokiego poziomu dochodów, odczuwa dysonans niezadowolonia. Traktując osoby żyjące powyżej minimum socjalnego jako względnie zamożne, można zauważyć, że co trzecia z nich ma poczucie niezadowolonia z życia. Z drugiej strony niemal 23% respondentów odczuwa zadowolenie w wymiarze subiektywnym, pomimo niskich dochodów. Jednocześnie należy zauważyć, że ponad połowa respondentów żyjących poniżej wyznaczonej granicy dochodowej odczuwa satysfakcję z życia (zestawienie 2).

Warto dodać, że chociaż korelacja między dochodami a zadowoleniem z życia jest istotna statystycznie, jej wartość kształtuje się na poziomie 0,22 (przy $p < 0,05$), co wskazuje na relatywnie słaby związek. Trudno uznać zatem, że dochody stanowią główny korelat zadowolenia z życia, i na odwrót.

Zestawienie 2. Zadowolenie z życia w zależności od dochodów – pozycje dobrobytu

		Wymiar subiektywny (zadowolenie z życia)	
		Wysoki poziom	Niski poziom
Wymiar obiektywny (dochody)	Wysoki poziom	Satysfakcja 35,87%	Dysonans niezadowolonia 19,89%
	Niski poziom	Paradoks satysfakcji 22,86%	Niezadowolenie 21,38%

Źródło: badania własne, n = 1067.

W kontekście paradoksu satysfakcji i dysonansu niezadowolonia warto zwrócić uwagę na kształtowanie się dochodowych miar pozycyjnych. Co ciekawe, wraz z malejącym zadowoleniem z życia ich wielkości nie spadają. Chociaż wśród osób bezsprzecznie zadowolonych z życia dochody w każdym obszarze są większe, to w pozostałych grupach miary pozycyjne kształtują się na zbliżonym poziomie (tab. 1). Może to wskazywać na istnienie pewnej granicy dochodów pozwalających osiągnąć satysfakcję z życia.

Tabela 1. Przekroje statystyk opisowych dochodów ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w zależności od subiektywnego poziomu zadowolenia z życia

Wyszczególnienie	Zadowolenie z życia			
	tak	raczej tak	raczej nie	nie
Średnia	4079,61	3026,17	2503,34	2966,42
Mediana	3500,00	2600,00	2100,00	2800,00
Dolny kwartyl	2500,00	2000,00	1500,00	1500,00
Górny kwartyl	5000,00	3500,00	3000,00	3500,00
Percentyl 10.00	1800,00	1600,00	1200,00	1200,00
Percentyl 90.00	7000,00	5000,00	4000,00	5000,00
Rozstęp kwartyl.	2500,00	1500,00	1500,00	2000,00
Odch.std.	2475,42	1830,93	1707,32	1920,94
Skośność	1,396	4,320	5,230	2,724
Kurtoza	2,088	34,635	43,872	11,401

Źródło: badania własne, n = 1067.

Nie sposób jednak określić granicy, która przynosiłaby stały wzrost zadowolenia. Poznanie jej byłoby niezwykle cenne z punktu widzenia polityki społecznej państwa, pozwoliłoby bowiem zwiększać jakość życia poprzez odpowiednią redystrybucję dochodów. Jednak biorąc pod uwagę, że człowiek ma skłonność

do oceny własnego zadowolenia przez porównanie z otoczeniem, istnieje duże prawdopodobieństwo, że ustalenie granicy dochodowej trwale wpływającej na satysfakcję jest niczym mityczna Utopia Morusa.

Warto jednak zastanowić się, na ile stała jest ta granica i czy istnieją możliwości obiektywne jej ustalenia, tak by była przydatna z punktu widzenia polityki pomocowej państwa.

Jak zauważono, zadowolenie subiektywne nie ulega poprawie wraz ze wzrostem dochodów. Wobec tego warto zadać pytanie, jak zmieniłby się poziom satysfakcji badanej grupy, gdyby wpływ na nie miał poziom zaspokajania potrzeb? Chociaż zauważalny jest wzrost satysfakcji wśród osób o wysokim poziomie obiektywnego zaspokajania potrzeb, to odsetek osób odczuwających subiektywne zadowolenie z życia wśród osób o niskim poziomie zaspokajania potrzeb nie ulega większym zmianom (zestawienie 3).

Zestawienie 3. Zadowolenie z życia w zależności od stopnia zaspokajania potrzeb – pozycje dobrobytu

		Wymiar subiektywny (zadowolenie z życia)	
		Wysoki poziom	Niski poziom
Wymiar obiektywny (zaspokajanie potrzeb)	Wysoki poziom	Satysfakcja 42,04%	Dysonans niezadowolonia 13,57%
	Niski poziom	Paradoks satysfakcji 22,55%	Niezadowolenie 21,84%

Źródło: badania własne.

Mimo względnie pozytywnych ocen poziomu życia własnego gospodarstwa domowego, ocena sytuacji w Polsce nie przedstawia się w opinii ankietowanych pozytywnie. Ponad połowa respondentów odczuwa dysonans niezadowolonia (zestawienia 4 i 5). Powstaje pytanie, co może być przyczyną znacznie gorszego postrzegania sytuacji w Polsce w porównaniu z indywidualną sytuacją materialną.

Zestawienie 4. Zadowolenie z sytuacji w Polsce w zależności od dochodów – pozycje dobrobytu

		Wymiar subiektywny	
		Wysoki poziom	Niski poziom
Wymiar obiektywny (dochody)	Wysoki poziom	Satysfakcja 17,08%	Dysonans niezadowolonia 41,35%
	Niski poziom	Paradoks satysfakcji 8,76%	Niezadowolenie 32,81%

Źródło: badania własne.

Zestawienie 5. Zadowolenie z sytuacji w Polsce w zależności od stopnia zaspokajania potrzeb – pozycje dobrobytu

		Wymiar subiektywny	
		Wysoki poziom	Niski poziom
Wymiar obiektywny (zaspokajanie potrzeb)	Wysoki poziom	Satysfakcja 10,47%	Dysonans niezadowolonia 35,81%
	Niski poziom	Paradoks satysfakcji 19,27%	Niezadowolenie 34,45%

Źródło: badania własne.

R.H. Frank (2005: 461–473) sugeruje, że na satysfakcję z poszczególnych elementów życia wpływają zdarzenia i sytuacje, których jesteśmy świadomi. Zatem rozsądnym wytłumaczeniem mogłoby być stwierdzenie, że sytuacja w Polsce jest trudniejsza do zrozumienia, ponieważ na jej ogląd wpływa wiele elementów o charakterze oceniającym (przekonanie wolnego

rozwoju gospodarki kraju, problemów na rynku pracy, obawy co do przyszłości, czy też niepożądaną sytuacją społeczno-polityczną), które nie muszą mieć obiektywnego odzwierciedlenia. W konsekwencji respondenci skłonni są formułować sądy na podstawie wyrwykowych danych, myślenia „na skróty”, informacji wyłącznie przedstawiających negatywne zdarzenia w życiu społeczno-gospodarczym.

T. Zaleśkiewicz (2013: 56) zwraca uwagę, że w warunkach niejasności większą wagę przywiązuje się do informacji negatywnych, co może osłabiać optymizm respondentów w skali makro. Wytłumaczeniem lepszych ocen w skali mikro może nieść teoria autowaloryzacji, a więc dążenia do podniesienia samooceny (Strube i in. 1986: 16–25). Polega ona na przetwarzaniu informacji z otoczenia, tak by własna sytuacja jawiła się w pozytywnym świetle, i jednocześnie by te informacje osłabiały ocenę otoczenia. W psychologii ekonomicznej znane jest zjawisko, w którym podwyższanie oceny własnej jest wynikiem prób sprostania trudnym sytuacjom, jakie stawia życie.

Powstaje pytanie o przyczyny znacznych niespójności odczuć. Można tę sytuację wyjaśnić na gruncie teorii adaptacji i aspiracji. Pierwsza z nich może przybierać dwie formy – wymuszoną i naturalną. Adaptacja wymuszona zwykle prowadzi do obniżonej akceptacji własnego życia, zaś naturalna zwykle nie zakłóca dotychczasowych ocen.

Adaptacja według M. Csikszentmihalyi (1999) łączy się z aspiracjami i wskazuje na skłonność do podwyższania sobie poprzeczki wraz z osiąganiem założonych celów. Może to tłumaczyć relatywnie niskie zadowolenie z warunków życia osób relatywnie zamożniejszych.

Dodatkowo w ramach koncepcji R.A. Easterlina (1974) można przyjąć, że ludzie zamożni traktują swoją sytuację ekonomiczną jako naturalną i nie odczuwają, że ich sytuacja jest szczególnie dobra. Swój dobrobyt ekonomiczny porównują zwykle z osobami, których sytuacja jest korzystniejsza, a ich dążenia zwykle przekraczają aktualne możliwości, stąd też niższa ocena warunków życia. J. Czapiński (2012) zauważa, że korzystna sytuacja ekonomiczna nakręca aspiracje, więc osoby relatywnie bogatsze mogą odczuwać ciągły niedosyt. Powstaje pytanie o adaptację osób z poszczególnych pozycji dobrobytu.

Z przeprowadzonych badań wynika, że gorsza sytuacja sprzyja powstawaniu postaw pasywnych znacznie częściej niż w przypadku osób względnie zamożnych. Brak możliwości realizacji celów powoduje, że osoby te są bardziej skłonne do obniżania własnych aspiracji i akceptowania sytuacji ekonomicznej. Współczynnik korelacji między tymi aspektami jest istotny statystycznie i wynosi 0,46 (przy $p < 0,05$).

Warto przyrzeć się przyjmowanym postawom w ramach poszczególnych pozycji dobrobytu (tab. 2). Jedynie wśród osób osiągających satysfakcję (zarówno w ramach pozycji [+,+], jak i [-,+]) dominują aktywne działania dążące do zmiany dotychczasowej sytuacji. Wśród osób odczuwających dysonans niezadowolenia dominują postawy związane z poszukiwaniem własnego miejsca. Ankietowani mają często poczucie pozbawienia szans w dotychczasowych miejscach pracy i nie widzą możliwości samorozwoju. Własne życie często opisują w kontekście straconych szans i niespełnionych oczekiwań.

Wśród osób, które odczuwają niezadowolenie [-,-], w największym stopniu zauważalne są postawy pa-

sywne związane z przybieraniem postaw dysfunkcyjnych (sięganie po używki), ewentualnie przenoszeniem odpowiedzialności na państwo i instytucje pomocowe.

Tabela 2. *Przyjmowane postawy w zależności od pozycji dobrobytu*

Wyszczególnienie	Pozycje dobrobytu (w %)			
	satysfakcja [+,+]	dysonans niezadowolenia [+,-]	paradoks satysfakcji [-,+]	niezadowolenie [-,-]
Aktywne działania	52,91	23,31	44,34	30,84
Szukanie pomocy	35,44	18,80	39,82	31,31
Poszukiwanie swojego miejsca	23,79	33,83	19,91	14,95
Myszę, że inni mają gorzej	19,90	22,56	20,81	22,43
Modłę się do Boga o pomoc	11,65	8,27	18,55	21,50
Sięgam po używki	8,25	6,02	6,79	36,45
Poddaję się	1,46	3,76	0,90	9,35

Źródło: badania własne.

W odpowiedziach respondentów wielokrotnie padały stwierdzenia, że to państwo jest odpowiedzialne za znalezienie rozwiązań dotychczasowej sytuacji. Mimo że co trzeci ankietowany wskazywał, że najkorzystniejszą postawą zmierzającą do poprawy własnej sytuacji ekonomicznej są aktywne działania, rzadko z takich działań korzystał (Kalinowski 2015).

Trzeba także dodać, że przyjmowane postawy stanowią wypadkową różnic między aspiracjami a stanem rzeczywistym sytuacji ekonomicznej. Im większe rozbieżności między poziomem zaspokajania potrzeb a aspiracjami jednostek, tym większa skłonność do aktywnych zachowań. Jednocześnie im niższy poziom życia, tym większy odsetek osób oceniających negatywnie własną sytuację życiową.

ZAKOŃCZENIE

Analiza zachowań ludności wiejskiej o niepewnych dochodach pozwala zauważyć, że istotnym wyróżnikiem grupy jest dysonans stanu, przejawiający się w nieadekwatności aktualnej sytuacji w stosunku do oczekiwań. Mogłoby się wydawać, że niska ocena obiektywna będzie determinować brak zadowolenia z sytuacji własnego gospodarstwa i na odwrót – wysoki poziom wskaźnika obiektywnego będzie sprzyjał wyższemu zadowoleniu, jednak zależności te nie są oczywiste.

Chociaż większość ankietowanych ocenia pozytywnie własną sytuację, to warto zauważyć, że znaczna liczba respondentów, mimo relatywnie wysokiego poziomu zaspokajania potrzeb, odczuwa niezadowolenie z ogólnej sytuacji gospodarstwa domowego i na odwrót – wśród osób nierealizujących potrzeb można zauważyć respondentów zadowolonych z sytuacji własnego gospodarstwa domowego. Można zatem mówić o paradoksie satysfakcji i dysonansie niezadowolenia, charakteryzującym się dysonansem między wymiarami obiektywnym i subiektywnym poziomu życia.

Na podstawie przeprowadzonych badań nie można znaleźć prostej zależności między zadowoleniem z życia a poziomem dochodów. Trudno jest określić

próg, po przekroczeniu którego w sposób ciągły rośnie zadowolenie z życia. Można przyjąć, że wielkość dochodów nie stanowi odpowiedzi na owo zadowolenie. Trudno wobec tego ustalić taką ich wielkość, która by trwale sprzyjała przyrostowi satysfakcji z życia.

Jak zauważono na ogólną ocenę wpływa wiele czynników społeczno-ekonomicznych, w tym aspiracje, zdolności adaptacyjne do aktualnej sytuacji czy też przyjmowane strategie radzenia sobie z rzeczywistością. Warto jednocześnie odnotować, że ocena zadowolenia z własnej sytuacji życiowej jest znacznie wyższa niż ocena zadowolenia z sytuacji w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- Agryle M. (2004), *Causes and correlates of happiness*, w: D. Kahneman, E. Diener, N. Schwarz, *Well-being: the foundations of hedonic psychology*, Russell Sage Foundation, New York, p. 353–373.
- Ahuvia A. (2008), *Wealth, Consumption and Happiness*, w: A. Lewis (ed.), *Psychology and Economic Behaviour*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Csikszentmihalyi M. (1999), *If we are so rich, why aren't we happy?*, „American Psychologist”, Vol. 54, No. 10, p. 821–827.
- Czapiński J. (2012), *Ekonomia szczęścia i psychologia bogactwa*, „Nauka”, nr 1, s. 51–88.
- Easterlin R.A. (1974), *Does economic growth improve the human lot?*, w: P.A. David, M.W. Reder (eds), *Nations and households in economic growth*, Academic Press, New York.
- Easterlin R.A. (1995), *Will Raising the Incomes of all Increase the Happiness of All?*, „Journal of Economic Behavior and Organization”, Vol. 27, p. 35–48.
- Festinger L. (1957), *A theory of cognitive dissonance*, Stanford University Press, Stanford.
- Frank R.H. (2005), *Does Money Buy Happiness?*, w: F.A. Huppert, N. Baylis, B. Keverne (eds.), *The science of well-being*, Oxford University Press, Oxford, p. 461–473.
- Glatzer W. (1987), *Components of wellbeing: German Social Report, Part B, Subjective wellbeing*, Social Indicators Research, 19, p. 178.
- Golinowska S. (1996), *Badania nad ubóstwem. Założenia i metoda*, w: S. Golinowska (red.), *Polska bieda. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie*, IPiSS, Warszawa.
- Graham C., Felton A. (2006), *Inequality and happiness: Insights from Latin America*, „Journal of Economic Inequality”, Vol. 4, p. 107–122.
- Gutkowska K. (1997), *Rodzinne gospodarstwa domowe na wsi w warunkach gospodarki rynkowej*, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Kalinowski S. (2015), *Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach*, maszynopis, PWN, Warszawa.
- Kaun D.E. (2005), *Income and happiness: earning and spending as sources of discontent*, „The Journal of Socio-Economics”, Vol. 34, p. 161–177.
- Lister R. (2007), *Bieda*, Wyd. Sic!, Warszawa, s. 140–146.
- Michoń P. (2010), *Ekonomia szczęścia*, Dom Wydawniczy Harasimowicz, Poznań.
- Nettle D. (2005), *Happiness, the science behind your smile*, Oxford University Press, Oxford.
- Olsen G.I., Schober B.I. (1993), *The Satisfied Poor. Development of an Intervention-Oriented Theoretical Framework to Explain Satisfaction with a Life in Poverty*, „Social Indicators Research”, Vol. 28, p. 173–193.
- Oswald A.J. (1997), *Happiness and economic performance*, „Economic Journal”, Vol. 107, p. 1815–1831.
- Rayo L., Becker G.S. (2007), *Evolutionary efficiency and happiness*, „Journal of Political Economy”, Vol. 115, p. 302–337.
- Seligman M.E.P. (1994), *Eliminowanie depresji i wyuczonej bezradności*, w: J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, PWN, Warszawa.
- Strube M.J., Lott C.L., Le-Xuan-Hy G.M., Oxenberg J., Deichmann A.K. (1986), *Self-evaluation of abilities: Accurate self-assessment versus biased self-enhancement*, „Journal of Personality and Social Psychology”, Vol. 51, p. 16–25.
- Teschl M., Comim F. (2005), *Adaptive preferences and capabilities: Some preliminary conceptual explorations*, „Review of Social Economy”, Vol. 53(2), p. 229–247.
- Zaleskiewicz T. (2013), *Psychologia pieniądza*, w: T. Tyszka (red.), *Psychologia ekonomiczna*, Gdańskie Wyd. Psychologiczne, Gdańsk, s. 56.
- Zapf W. (1984), *The four well-being positions*, w: W. Glatzer, W. Zapf (ed.), *Lebensqualität in der Bundesrepublik Deutschland*, Campus, Frankfurt.

SUMMARY

The aim of the paper is to answer the question, if the objective dimension of standard of living influences life satisfaction and if there is such an income level, above which the responders achieve life satisfaction. The investigated group includes rural population with uncertain incomes, and so people working on the basis employment contracts in the flexible forms, the unemployed, living on benefits or working in the grey area. There was made a trial to specify the welfare positions resulting from comparison between objective dimension expressed in incomes as well as satisfaction of needs and subjective dimension, which is the assessment of satisfaction with life and also satisfaction with situation in Poland. The adopted attitudes depending on welfare position and income position measures for different life satisfaction levels were also presented.

Keywords: rural population with uncertain income, life's satisfaction, standard of living

Author's affiliation: Poznan University of Life Sciences

NOWE KSIĄZKI

Paweł Kaleta, *STUDIUM PORÓWNAWCZE SYSTEMÓW ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO PRACOWNIKÓW ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ ORAZ INSTYTUCJI UNII EUROPEJSKIEJ*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, ISBN 9788323521242.

PRZYSZŁOŚĆ PRAWA PRACY. LIBER AMICORUM. W PIĘĆDZIESIĘCIOLECIE PRACY NAUKOWEJ PROFESORA MICHAŁA SEWERYŃSKIEGO, pod redakcją Zbigniewa Hajna i Dagmary Skupień, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, ISBN 978-83-7969-749-6; e-ISBN 978-83-7969-750-2.

Marek Kwiek, *UNIwersytet w DOBIE PRZEMIAN. INSTYTUCJE I KADRA AKADEMICKA W WARUNKACH ROSNĄCEJ KONKURENCJI*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, stron 544, ISBN 9788301183264.

Paweł Łuczak, *OPIEKA DŁUGOTERMINOWA W POLSCE I W REPUBLICIE CZESKIEJ*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2015, stron 152, ISBN 9788374178624.